

راهنمای پژوهش درباره دعبل خزاعی - عبدالحسین طالعی

فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه

سال یازدهم، شماره ۴۱ «ویژه پژوهش‌های رضوی»، زمستان ۱۳۹۲، ص ۱۷۰ - ۱۹۰

راهنمای پژوهش درباره دعبل خزاعی

عبدالحسین طالعی *

چکیده: دَعْبِلُ خَزَاعِی شاعری ناملار از سلۀ سوم و در شمار یاران امام رضا علیه السلام است. و قصیده تائیه او که در حضور حضرت رضا علیه السلام خوانده، در میان اشعار او شهرت خاصی دارد. این مقاله، گزارشی است از حدود ۱۵۰ منبع در مورد دعبل، که در چهارده بخش سامان یافته است، از جمله: کتابهای چاپی و خطی، مقالات نشریات و کتابهای مرجع، پایان‌نامه‌ها، آثار مربوط به قصیده تائیه، آثاری به زبانهای غیر از فارسی و عربی.

کلیدواژه‌ها: دعبل خزاعی - منبع‌شناسی / ادبیات شیعی - سلۀ سوم هجری / دعبل خزاعی - قصیده تائیه.

۱- در زمانی دشوار که نابکاران اموی و عباسی در برابر خاندان نور - علیهم سلام الله - هم زبان تیغ گشودند و هم تیغ زبان، جناب دعبل، پیام این جمله زیارت مأثور را به خوبی دریافت که: «قتل الله من قتلکم بالأیدی والألسن». و اگر زمینه و زمانه، با جهاد تن تناسب نداشت، باری، با جهاد بیان به یاری آل البیت شتافت.

بدین سان، جان در ره آرمان آسمانی خاندان وحی نهاد و جاودانه شد. کلماتی آتش گون از خود برجای گذاشت، و از این جهان گذشت. جسمش رفت و یاد نیکویش ماند، که همچنان هست و خواهد بود.

۲- تداوم آن راه مقدس، امروز به این است که آن جهاد شکوهمند فرهنگی در صحنه بیان و بنان تداوم یابد، و حیات جاودانه دعبل، همچون شجره طیبه، برای ما نیز چون پیشینیان ثمرات تازه و بهشتی داشته باشد.

و این کار، به پژوهش و ترویج نام و مرام دعبل خزاعی سامان می‌گیرد.

۳- این کتابنامه، فهرستی است از منابعی که در مورد جناب دعبل خزاعی شاعر مجاهد دار بر دوش و صحابی وفادار حجت هشتم صلوات الله علیه نوشته شده است.

اندیشه تدوین این کتابنامه زمانی در ذهن نگارنده شکل گرفت که لحظاتی پر برکت را در کتابخانه تخصصی امام رضا صلوات الله علیه می‌گذراندم؛ با نگاهی به یک قفسه که نزدیک به ۲۵ کتاب و مقاله در مورد جناب دعبل در برداشت، و من تدوین و نشر آن فهرست را به عنوان گامی در راه پژوهش و نگارش درباره جناب دعبل خزاعی مناسب دیدم.

بدین روی، کاری نسبتاً مفصل، با تبرک به آن نقطه آغازین انجام شد، که به این فهرست - حدود ۱۵۰ مدخل - انجامید.

۴- این کتابنامه، با کمک گرفتن از: سایت کتابخانه ملی، سایت کتابخانه‌های ایران (Lib.ir)، مقالات نور (Noomags.com)، و چند کتابنامه مکتوب شکل گرفت؛ که سپاسگزار و دعاگوی مدیران و

دست اندرکاران تمام آن منابع پیشین هستیم.

البته بدین لحاظ که این کار - تا اندازه آگاهی نگارنده - بی سابقه است، تقایص و نواقص در آن دیده می شود که انشاءالله به کمک اهل نظر روی به کمال می نهد. هویت کار فهرستی، آن است که همواره «ناتمام» می ماند.

۵- ساختار کتابنامه چهارده بخش دارد، به ترتیب:

کتابهای چاپی (فارسی، عربی)؛ نسخه های خطی (فارسی، عربی)؛ مقالات (فارسی، عربی)؛ مدخل های کتابهای مرجع (فارسی، عربی)؛ مقالات در نقد و معرفی کتابها (فارسی، عربی)؛ پایان نامه ها؛ موارد غیر کتابی؛ استقبال ها، معارضه ها و ترجمه های قصاید دعبل؛ آثار مکتوب به زبان های دیگر (غیر از فارسی و عربی).

در درون هر بخش، منابع، به ترتیب الفبای عنوان یاد شده اند.

۶- غالب این منابع را از نزدیک دیده ام. شماری را مستقیماً ندیده ام که به منابعی که آن را یاد کرده اند، اشاره شده است. و فضل تقلّم را، همراه با مسئولیت مطلب بدانها ارجاع داده ام. در باب منابع، توضیحی مختصر آمده و البته بنا بر تفضیل نبوده که خوانندگان این فهرست، بدان نیاز ندارند. بعلاوه، مجال بازنگری در ویرایش های بعدی هست.

۷- بدیهی است که هیچ کس نمی تواند صحّت و استواری درونمایه تمام این منابع را تضمین کند. نشر چنین سیاهه ای، مقدمه ای است بر نقد و بررسی محتوای این منابع، تا این هدف بلند، روی به کمال نهد و قصور و تقصیر خود در «دعبل شناسی» را در آینه آثار پیشین ببینیم.

۸- تشویق های برادر محقق و مخلص جناب محسن صادقی، این ناتوان خسته جان را در سر و سامان دادن به اوراق آشفته برانگیخت؛ که تلاش او مأجور، و خلوص نیت او در آستان بلند امام هشتم صلوات الله علیه مقبول باد.

دعای خیر حضرت بقیة الله امام موعود - عجل الله تعالی فرجه الشریف وجعل أرواحنا لتراب مقدمه الفداء -

شامل حال همگان باد، که در این زمانه عسرت، سخت بدان نیازمندیم.

۱. کتابهای چاپی فارسی

* از نجوای اندوه (ترجمه و شرح تائیه)

سید مرتضی موسوی گرمارودی، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۸ ش، ۱۴۸ ص.

* تحلیل، شرح و ترجمه دیوان دعبل خزاعی

حیدر سهرابی، تهران: مگستان، ۱۳۹۱ ش، ۴۸۰ ص.
ظاهراً پایان‌نامه نویسنده بوده است.

* ترجمه و تفسیر قصیده (تائیه) دعبل خزاعی.

شمس گیلانی. قم: مهر، بی‌تاریخ، ۹۶ ص،
رقعی.

در مقدمه اشاره شده که کتاب در ۱۳ شهریور
۱۳۲۹ شمسی (۲۱ ذی‌قعدة ۱۳۶۹ قمری) به پایان
رسیده و نخستین بار در ۱۳۲۹ در قم، چاپخانه
تابش چاپ شده و این چاپ دوم کتاب است.

از نویسنده، کتابهایی مانند: تاریخ علما و شعرای
گیلان، و کشکول شمس منتشر شده است.
در این کتاب، ذیل هر بیت از قصیده، ترجمه
واژگانی و توضیحی کوتاه آمده است.

* ترجمه و شرح دیوان دعبل خزاعی شاعر

برجسته اهل بیت

ضیاء حسین الاعلمی. ترجمه محمدرضا هاشم
لو، رشت: دانشگاه گیلان، ۱۳۹۲ ش، ۲۷۲ ص.

* داستان زندگی دعبل خزاعی

محمدرضا خوشدل (با نظارت علمی دکتر سید

حسین سیدی) مشهد: به نشر، ۱۳۹۱ ش، ۱۷۵ ص.
این کتاب که نخستین کتاب از سلسله «شاعران
شیعه عرب» است، به صورت داستان بلند به
شرح حال دعبل می‌پردازد. پیش از آن زندگی
پنج شاعر شیعی فارسی زبان از همین ناشر چاپ
شده بود.

* دعبل بن علی خزاعی شاعر دار بر دوش

محمدجواد گوهری، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۸
ش، ۱۶۹ ص.

* دعبل خزاعی، باقر قربانی زرین، تهران: کتاب
مرجع، ۱۳۹۲ ش، ۹۲ ص.

* دعبل خزاعی

علی اکبر ولایتی، تهران: امیرکبیر، کتابهای جیبی،
۱۳۹۰ ش، ۱۱۷ ص. (شماره ۲۹ از سلسله: آفرینندگان
فرهنگ و تمدن اسلام و ایران)

* دعبل خزاعی در شوش - الشاعر الناثر

میرعبدالامیر مقدم نیا، اهواز: اوقاف خوزستان،
۷۲ ص.

* دعبل خزاعی، شاعر انقلابی

سیدعلی کمالی دزفولی، شاگرد او سید مجتبی
مجاهدیان در مقاله «من از مصاحبت آفتاب
می‌آیم» از این کتاب او یاد می‌کند. معارف، ش
۷۴، اسفند ۱۳۸۸ (نقل از آنه سایت حوزه)

* دعبل خزاعی شاعر دار بر دوش

مصطفی قلی زاده، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۸ ش، ۱۱۲ ص، رقی.

سومین چاپ کتاب است، که در پژوهشکده باقرالعلوم علیه السلام شهر قم در سلسله «شاعران قبیله نور» تلوین شده است و شرح حال او و مروری بر اشعارش را در بر دارد.

* دعبل شاعر امام رضا علیه السلام

حسین چوبین، قم: روح، ۱۳۸۷ ش، ۱۸۱ ص. نویسنده (تولد ۱۳۱۴ ش)، زاده نجف، استاد ادبیات عرب در دانشگاه چمران اهواز است. وی این کتاب را درباره شوش و تاریخ آن نوشته و نزدیک به نیمی از کتاب را به دعبل و اشعار او در باب خلفای عباسی اختصاص داده است. او کتابی دیگر دارد به نام «صرف، نحو و بلاغت اشعار دعبل»، و نیز مقاله «واژه‌های فارسی در اشعار دعبل» (چاپ شده در مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران)؛ نیز در سال ۱۳۶۸ شمسی، ریاست کنگره دعبل در اهواز را بر عهده داشته است.

* راز دعبل

فریبا کلهر، تهران: بنیاد بعثت کودکان، ۱۳۷۵ ش، ۲۴ ص، مصور رنگی، نقاشی: سید حمید شریفی
ترجمه انگلیسی آن در نشریه زیر:
سفینه انگلیسی، سال ۳، شماره ۹، ژانویه تا فوریه ۲۰۱۰.

* زندگانی دعبل بن علی خزاعی

سید عبدالرحیم ذکری، ۱۳۶۱ ش / ۱۴۰۲ ق، ۵۳ ص. (به ضمیمه احتجاجات علم جواد با علمای سنت). نویسنده از علمای خوزستان بوده و کتاب را به صورت تایپ دستی انتشار داده که به دلیل کمبود امکانات، خالی از غلط نیست. ترجمه فارسی و شرح کوتاهی بر شعر را در بردارد.

* زندگانی نامه دعبل بن علی خزاعی

به ضمیمه کتاب میزان العقاید نوشته شهید شیخ محمدعلی صدخروی سبزواری ملقب به حسام الشریعة (۱۳۰۵ - ۲۸ صفر ۱۳۳۵ قمری) تهران: رویش جوانه‌های فردا، ۱۳۸۸ ش.
میزان العقاید به اهتمام محمدامین حسامی نواده مؤلف چاپ شده است. مقدمه‌ای مفصل در شرح حال مؤلف دارد که در آن از کتاب مرآة التواریخ او یاد و نقل قول می‌کند. وی مردی دانشمند بوده که در روستای «صدخرو» سبزواری به تبلیغ دین اشتغال داشته و همانجا به شهادت رسیده است.

زندگانی نامه دعبل (ص ۱۷۱-۱۹۱) ضمیمه این کتاب است که ظاهراً تألیف آن فقید نیست. شاید از نوشته‌های فرزندش (شیخ مرتضی حسامی - متوفی ۱۳۸۴ شمسی) یا نوادش محمدامین حسامی باشد.

*** زندگی‌نامه دعبل خزاعی شاعر امام رضا علیه السلام**

علیرضا کریمی، قم: روح، ۱۳۸۶ ش، ص ۲۱۹

*** شاخه‌های شکسته**

صدیقه و سقمی، تهران: اطلاعات، ۱۳۸۲ ش،

۸۲ ص. شامل:

- شرح حال مختصر دعبل و سرگذشت قصیده‌اش.

- متن قصیده با ترجمه و شرح مشور به نثر فارسی معاصر، و توضیح مفردات آن.

سپس قصیده راثیه دعبل با ترجمه مشور و توضیحات مختصر آمده.

فهرست منابع، اعلام و اماکن در پایان آمده است.

*** شرح راثیه دعبل خزاعی**

محمدباقر مجلسی، تصحیح علی محلث.

تهران، ۱۳۵۹ ش، ۸۴ ص، رقی.

یکی از مهم‌ترین و معتبرترین شروح قصیده

دعبل است. مصحح، کتاب را بر اساس دو نسخه

خطی چاپ کرده: الف: نسخه‌ای از کتابخانه استاد

سیدجلال‌الدین محلث ارموی، ب. نسخه کتابخانه

مجلس که در فهرست آن (ج ۱۴ ص ۱۱) معرفی

شده است.

مصحح اشاره می‌کند که چاپ این شرح را به

امر پدرش استاد سیدجلال‌الدین محلث ارموی

انجام داده است. دو تصحیح دیگر از این رساله

می‌شناسیم:

۱- تصحیح سید مهدی رجائی، در کتاب:

بیست و پنج رساله فارسی، علامه مجلسی، قم:

کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۴۱۲ ق، ص ۹۹-۵۱.

بر اساس نسخه مرعشی ۱۸۷ و رضوی ۴۳۰۷.

۲- به اهتمام تقی بینش (در مجله نهم آستان قدس، شماره

۲۸، خرداد ۱۳۴۶ ش).

*** شرح فارسی راثیه دعبل**

عباسقلی سپهر، ضمن: *نسخ التواریخ*، زندگی

نامه حضرت رضا علیه السلام، ج ۱۴، ۱۳۵۶ ش، ص

۲۶۹-۳۰۷

سپهر، ضمن شرح حال امام رضا علیه السلام، شرحی

لغوی بر راثیه دعبل آورده است.

*** شمشیر نامرئی جناب دعبل خزاعی**

مهدی وحیدی‌صدر. تصویرگر: حکیمه شریفی،

۱۲ ص، مصور، رنگی تهران: مجمع جهانی اهل

بیت، ۱۳۸۵ ش. (دومین کتب و سلسله داستهای مذهبی)

*** قصیده راثیه دعبل خزاعی**

ترجمه منظوم امید مجید، با استفاده از شرح

علامه محمدباقر مجلسی.

تهران: معیار، ۱۳۸۰ ش، ۱۲+۲۳ ص.

با سرمایه شرکت توسعه نیشکر و صنایع جانبی

به مناسبت راه اندازی کارخانه شکر کشت و

صنعت دعبل خزاعی در خوزستان چاپ شده

است.

پس از مقلمه‌ای در شرح حال مختصر دعبل و قصیده‌اش، ترجمه منظوم دعبل در ۱۷۹ بیت آمده با مطلع:

کاروان عشق می‌راند به پیش / عاشقان در گفت
و گو با یار خویش

* قصیده تائیه دعبل خزاعی

نگارش و ترجمه به شعر فارسی: عزیزالله حاجی مشهدی.

همراه و با استفاده از شرح علامه محمدباقر مجلسی.

تهران: واحد تحقیقات بنیاد بعثت، ۱۳۶۳ ش، ۱۰۲ص.

بخش اول، شرح تائیه به نثر فارسی است که نویسنده شرح علامه مجلسی را ذیل هر بیت در پاورقی آورده است. بخش دوم (ص ۵۵ به بعد) ترجمه منظوم تائیه به شعر نو فارسی است. مطلع آن (ترجمه: «تجاوبن بالأرنان والزفرات»):

تنی چند مویه گران بس اندک شماره / به آواز
در پاسخ یکدگر / بسی ناله و سوز و بس آه
آلوده با درد / گفتند کلامی که کس در نمی‌یافت
معنای آن را.

* کند و کاوی در حیات و اندیشه سیاسی

دعبل خزاعی، علیرضا میرزا محمد

تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات

فرهنگی، ۱۳۸۸ ش، ۱۶۱ ص.

بخش منابع مشتمل، حدود ۱۶۰ منبع را نام می‌برد که درباره دعبل بطور ضمن پرداخته‌اند. و این یکی از امتیازات کتاب است.

* مادح اهل عصمت، دعبل.

سید ابوالفضل ابن الرضا، تهران: اتحاد، ۱۶ ص، جیبی.

در مقلمه پس از گزارش قصیده دعبل، به شاعران اهل بیت توصیه می‌کند که دعبل را سرمشق خود قرار دهند و از کلمات سخیف در شعر خود اجتناب کنند، به ویژه کلماتی که از فرهنگ عرفا و صوفیه نشأت می‌گیرد. وی به دو کتاب دیگر خود (کتاب شعر و موسیقی، کتاب عقل و دین) ارجاع داده است. متن اصلی شامل ۱۳۹ بیت شعر در ترجمه منظوم تائیه دعبل است که با این بیت آغاز می‌شود:

چو نالد بلبلی در باغ و گلزار / بنالندی همه مرغان
به اشجار

چون نالد آن، بگوید این جوابش / که بین دوستان
راز است و اسرار

سپس چند بیت به سبک دیگر به عنوان خاتمه آورده است.

نویسنده، همان کسی است که در آن سالها، کتابهایی نوشت مانند عقل و دین که بحثی مفصل

در اثبات شفاعت دارد. نیز در شمار آثار چاپ شده او در آن سالها - که در پایان کتاب *مادح اهل عصمت* یاد کرده - این کتابهاست: *مرآة الآيات*، *کلمات قصار امام حسین علیه السلام*، *گنج گهر* (سخنان پیغمبر)، *گنج حقائق*، *رساله حقوق*، *عشق و عاشقی*، *حقیقة العرفان*، *التفتیش*، *فهرست عقاید عرفا و صوفیه* (چهار کتاب اخیر، *نقد عرفان* و *تصوف* است)، *فهرست عقاید شیخیه*، *عقل و دین* ج ۱ و ۲، *فهرست عقاید امامیه*، *خزینة جواهر*، *شعر و موسیقی*، *گلشن قلس*، *لیل حکم محاسن*، *مثنوی منطقی*، *اسلام دین کار و دانش*، *گنج سخن*.

همین نویسنده در سالهای بعد، خود منبعی شد برای نشر عقایدی در برابر مکتب اهل بیت، و به دشمنی با این حقایق پرداخت. خداوند، ایمان ما را در برابر هجوم شیطان نگاه دارد و عاقبت ما را ختم به خیر کند. آمین.

* مجمع المصائب والمناقب

سید مهدی مرعشی نجفی، قم: تولی، ۱۳۸۷ ش، ۱۶۲ ص. کتاب، شرح تائیه دعبل به فارسی است، به سال ۱۳۹۶ قمری تألیف شده و دو بخش اصلی دارد: ۱۳۰ صفحه به شرح قصیده دعبل اختصاص یافته و ۳۰ صفحه به بعد، شرح قصیده میمیه فرزدق درباره امام سجاد علیه السلام است.

ذیل هر بیت، صرف و نحو، مفردات و معنای بیت به فارسی آمده است.

* مردان خدا: فرزدق در مکه، دعبل در مرو

اسدالله ناصح، تهران: نهضت زنان مسلمان، ۱۳۶۲ ش، ۸۳ ص.

۲. کتابهای چاپی عربی

* ثلاثة من الاعلام، شریف رضی، دعبل، عکاشة

خلیل رشید، نجف ۱۹۵۵ (قربانی، دشمته ۱۷ ص ج ۱۷۹۲)

* حياة دعبل الخزاعي

بلر مقداد، دمشق ۱۹۵۴ (قربانی، دشمته ج ۱۷ ص ۱۷۹۲)

* دراسات في التراث الادبي

عبدالمجید زرافط، بیروت: العادیر، ۱۹۹۸ م/۱۳۷۷ ش.

* دعبل الخزاعي

جرجس کنعان، بغداد ۱۳۶۸ ق (قربانی، دشمته ج ۱۷، ص ۱۷۹۲)

* دعبل بن علی الخزاعي

حسین موسی

* دعبل الخزاعي: سيرته وأقوال العلماء فيه

سید محسن الحسینی العاملی، دمشق: الحسینی العاملی، ۱۳۶۸ ق، ۱۰۷ ص.

ظاهراً بخشی از *اعیان الشیعه* است.

* دعبل بن علی الخزاعي شاعر آل البيت

عبدالکریم الاشر، دمشق، ۱۴۰۴ / ۱۹۸۴.

* دعبل بن خزاعي شاعر آل البيت

علی عبد عسیران خزاعی، با مقدمه حسین علی محفوظ، بغداد: المکتبة العلمیة، ۱۳۸۴/۱۹۶۵ ص.

* **دعبل الخزاعی شاعر اهل البيت (علیهم السلام) (۱۴۸) -**

(۲۴۶)

علی حسین عرب الدعبلی. شیکاگو: المدرسة الحرة (The open school)، ۱۴۲۵ / ۲۰۰۴، ۱۰۰ ص، رحلی.

شرح حال دعبل به نقل از: *اعیان الشیعه*، فهرس التراث، *الغانی*، معجم الادباء، *تاریخ الاسلام*، *لسان المیزان*، *الغدیر*، *النجوم الزاهرة*. نیز: تلوین بخشی از اشعارش، و اشاره به مزار او در شوش (خوزستان) و تصویری از آن.

* **دعبل بن علی الخزاعی: الصورة الغنیة فی شعره**

کامل محمد محمد عویضة، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۹۹۳/۱۴۱۳، ۲۳۸ ص. از سلسله «اعلام من الادباء والشعراء».

* **دیوان دعبل بن علی الخزاعی**

شرح: مجید طراد. بیروت: دارالجلیل، ۱۴۱۸/۱۹۹۸، ۲۸۷ ص.

بخش «ترجمه دعبل من کتب الادب والتراجم» پیوست کتاب است.

* **دیوان دعبل بن علی الخزاعی**

شرح: حسن حمد، بیروت: دارالکتب العربی، ۱۹۹۴/۱۴۱۴، ۲۵۰ ص.

* **دیوان دعبل بن علی الخزاعی**

تحقیق: دکتر ابراهیم الامیونی، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۹۹۸ م / ۱۴۱۸ ق.

توضیح: در مجله المورد، مجلد ۳۹ عدد ۱ ص ۱۱۳ و مجلد ۳۸ عدد ۴ ص ۶۱ از آن یاد می‌کند.

* **دیوان دعبل خزاعی**

شرح و قدم له: ضیاء حسین الاعلمی، بیروت: مؤسسه الأعلمی، ۱۹۹۷/۱۴۱۷، ۲۴۲ ص.

* **دیوان دعبل بن علی الخزاعی**

جمعه و قدم له و حقه: عبدالصاحب عمران الدجیلی. بیروت: دارالکتب اللبنانی، ۱۹۷۲. (فست: قم: شریف‌رضی)، ۴۲۸ ص.

نخستین چاپ کتاب به سال ۱۳۸۲ ق / ۱۹۶۲

م انجام شده است. مقلمه مبسوط مؤلف (۹۰ ص) در شرح حال دعبل در آغاز کتاب آمده است. پس از آن ۲۴۸+۵۰ شعر از او با تخریب دقیق آمده است. نظرات شخصیت‌ها و مراکز علمی عربی در مورد چاپ اول کتاب (ص ۳۶۴ - ۳۷۷)، و پس از آن فهارس (قوافی، منابع کتاب، منابع شرح حال دعبل) می‌آید. قصیده تائیه در صفحات ۱۲۳ تا ۱۴۵ آمده است.

* **دیوان دعبل بن علی الخزاعی**، جمعه و حقه:

الدكتور محمدیوسف نجم. بیروت: دارالتقافة، ۱۹۶۲، ۲۳۶ ص.

نویسنده استاد دانشگاه امریکایی بیروت است.

۳۳۰+۳۲ قطعه از اشعار دعبل و با تخریب،

تلوین کرده است. فهرست منابع، اعلام و اماکن

و قوافی پایان بخش کتاب است. تائیهٔ دعبل در صفحات ۳۵ تا ۴۴ با تخریح دقیق آمده است.

* شرح قصیدهٔ دعبل، کمال‌الدین بن معین‌الدین محمد فسوی فارسی (معروف به میرزا کمال فسوی).

چاپ سنگی ۱۳۰۷، ۲۲۴ ص جیبی. (چاپ به اهتمام شیخ جمال‌الدین بن محمّدی بن محمود میثی عراقی).

شرحی مبسوط به عربی است که در سال ۱۱۰۳ در اصفهان نوشته شده است.

ذیل هر بیت، شرح مفردات، ترکیب‌ها، صرف و نحوف و بیان مراد کل بیت را می‌آورد. در حاشیه صفحات ۱۲۹ تا ۱۳۶ قصیده‌ای عربی آورده در ۲۴ بیت با مطلع:

احببت ان امدح الحبر الحليم امير ال مومنين ابا السبطين مولانا.

نیز در حاشیه صفحهٔ ۸۱ تا ۱۰۵ مخمّس در مدح امیرالمؤمنین (علیه السلام) آورده با مطلع:

النفس باللهو فی الدنيا تشاغلنی/والعقل بالصبر فی العقبی یؤمّنی/مثنوی الوصی حمی عزّی ومرتکنی/ من لی بعاصف شمال یلغنی/الی الغری فیلقینی وینسانی
۴۳ بند از این مخمّس نقل شده و پس از آن می‌نویسد: «هذا ما وجد من القصيدة... رجاء لقبولهم
فلن لهم تکن قابله فهم
أهل للقبول».

در حاشیهٔ صفحات ۱۱۳ تا ۱۱۶ قصیده‌ای دیگر در ۱۹ بیت، ثبت شده با مطلع:

عادة الدهر شيمة لاعداء / فجع الدين بخاتم الانبياء

این قصیده در بیان مصائب حضرت زهرا سلام الله علیها است.

حواشی فراوان دیگر نیز در نسخه آمده که مکمل مطالب متن کتاب است. این کتاب، از دقت و عمق خوبی برخوردار است و باید چاپ مناسبی از آن صورت گیرد.

* شعر دعبل بن علی الخزاعی، دکتر عبدالکریم الاشر. افسست قم: مکتبه الحیدریه، ۱۴۲۷ ق/ ۱۳۸۵ش، ۵۵۸ ص.

پیش از این کتاب به سال ۱۹۶۴ توسط مجمع علمی عربی در دمشق منتشر شده است. در مقدمه روش تلوین و تخریح اشعار را توضیح داده است. در قسم اول کتاب، ۲۴۰ شعر با تخریح آورده که نسبت آنها را به دعبل، قطعی می‌داند. قسم دوم را به شعرهایی اختصاص داده که فقط در کتابهای شیعه آمده است، شامل ۳۳ شعر (ص ۲۲۱-۲۳۸). در بخش سوم، شعرهای منسوب به دعبل را آورده است (۶۵ شعر). بخش چهارم به شعرهایی می‌پردازد که به دعبل نسبت داده‌اند، اما از آن او نیست (۲۸ شعر).

ملحق به ترتیب حروف الفبا، در شناسایی افراد، اماکن، اقوام و دیگر اعلامی است که در این شعرها یاد می‌شود (ص ۲۶۰-۲۴۰).

پس از آن، یک قصیده دیگر از دعبل با توضیح

اعلام آن می‌آورد (ص ۴۴۱-۴۴۷).

فهارس (اعلام، قبائل و طوائف، اماکن، قوافی، اغراض و معانی، کتابها) پایان بخش کتاب است. نزدیک به نیمی از منابع کتاب، منابع مخطوط است که ضمن فهرست منابع، معرفی شده‌اند.

وی قصیده تائیه را یک بار در قسم اول (ص ۷۰-۷۷) و بار دیگر - به روایت منابع شیعی - در قسم دوم (ص ۲۲۱-۲۳۸) آورده است.

*** عباسی تأثر: دراسته عن الشاعر دعبل**

الخرزاعی

کاظم مظفر (۱۹۳۱-۱۹۷۸). یاد شده ضمن شرح حال او در: آفاق نجفیه، عدد ۲۶،

۲۰۱۱/۱۴۲۳، ص ۲۷۰-۲۷۲

*** ففحات من الادب الاسلامی**

... علوی مالکی

گزیده‌ای از شعرهای مهم، از جمله تائیه دعبل در بر دارد.

گزارشی از آن در سفرنامه حجّ نوشته محمدعلی مهلوی‌راد به سال ۱۳۷۲ شمسی تحت عنوان «ره‌آوردی از دیار دوست» آمده است. (مقیات حج، ش ۲۴، تابستان ۱۳۷۷ ش و به نقل از آن سایت حوزه)

۳. نسخه‌های خطی فارسی

*** ترجمه قصیده تائیه دعبل**

ترجمه بلون توضیح؛ مؤلف: مجهول؛ مرعشی شماره ۵، ۶۰۴۴/۳، ۵ برگ.

*** ترجمه قصیده تائیه دعبل**

مختصر - به خط: ابوالقاسم ابن الحسن؛ مرعشی: ۶۰۴۴/۳۰ (فهرست ۴۸/۱۶).

*** ترجمه قصیده تائیه دعبل**

علامه محمدباقر مجلسی؛ معرفی ۲۵ نسخه خطی - دنا ۱۱۴۲/۲ - ۱۱۴۳.

*** شرح حال دعبل و ترجمه قصیده تائیه**

محمدحسن بن محمدعلی خراسانی (۲۴ ربیع الثانی ۱۲۳۰)؛ مسجد اعظم قم ش ۸/۱۳۳۵ (فهرست ۴۲۶/۱).

*** شرح قصیده دعبل**

ناشناخته؛ تحریر: سید عبدالباقی حسینی کاشانی، ۱۲۴۷؛ مجلس ۱۰۵۰/۹ طباطبایی (ف) مجلس ۳۶۱/۲۳، دنا ۹۴۱/۶.

*** شرح قصیده دعبل**

ناشناخته؛ تحریر: محمدجعفر بن رستم طالقانی، جمادی الثانیه ۱۰۷۲؛ کتابخانه فحول قزوینی، (ف) فحول/۲۷، دنا ۹۴۱/۶.

*** شرح قصیده دعبل**

ناشناخته؛ تحریر: محمدامین خوانساری؛ مجلس ۴۵۷/۸ (ف) مجلس ۲۷۵/۱۲، دنا ۹۴۱/۶.

*** شرح قصیده دعبل**

ناشناخته، تحریر: ۱۲۴۸؛ مرعشی ۱۰۲۹۲/۴

(میراث شهاب سال ۸ ش ۴ ص ۶۹، دنا ۹۴۱/۶).

* شرح قصیده تائیه دعبل

محملمهلی بن محمد ابراهیم رضوی همدانی (ق ۱۳)؛ نسخه به خط مؤلف، ۱۸ برگ، تألیف: ۵ شوال ۱۲۵۵؛ مرعشی ۵۶۹۲/۲ (فهرست مرعشی ۹۰/۱۵، دنا ۹۴۱/۶).

شرح قصیده تائیه دعبل

محمد شفیع بن محمد شریف میر فندرسکی (ق ۱۲)؛ تحریر: محمد جعفر، ربیع الاول ۱۱۸۸، ۱۷ برگ؛ الهیات مشهد ۲۲۷۹۲/۷ (ف الهیات ۹۲۴/۳، دنا ۹۴۱/۶).

۴. نسخه های خطی عربی

* اخبار شعر دعبل

از: ابن طیفور، احمد بن ابی طاهر (۲۰۴-۲۸۰). اهمیت کتاب در آن است که معاصر دعبل بوده است.

بنگربند: ابن الساعی، علی بن انجب (م ۶۷۴). الدر الثمین فی اسماء المصنفین، تحقیق: احمد شروقی تحقیق: محمدمسعود حشی. تونس: دارالغرب الاسلامی، ۲۰۰۹/۱۴۳۰، ص ۲۶۲

* کتاب دعبل، نسخه خطی کتابخانه، کنگره

امریکا شماره ۶۱/۶۵۵۳

بر اساس چاپ دانشگاه کتاکی امریکا از نسخه خطی لیون زولندک. در مجله المورد،

مجلد ۳۹، عدد ۱، ص ۱۱۴ و ۱۱۶ از آن یاد کرده است.

* دیوان دعبل، جمع: شیخ محمد سماوی.

از این کتاب، در مجله معهد المخطوطات ج ۴، ص ۲۲۸ (و به نقل از آن در: مقلمه دیوان دعبل، دکتر محمد یوسف نجم، ص ۶) یاد شده است.

دکتر عبدالکریم الاشر این کتاب را در اختیار داشته و از آن بهره گرفته و در کتاب خود (دیوان دعبل بن علی الخزاعی) بدان استناد کرده است.

* شرح قصیده دعبل التائیه

محمد بن محمد فسوی (کمالات) - م ۱۱۳۴؛ تألیف: ۱۴: رمضان ۱۱۰۳، اصفهان؛ خطی مرعشی، ش ۳۲۲۵؛ تحریر: ۱۳۰۳، ۱۰۰ برگ (فهرست مرعشی ج ۹ ص ۲۶).

نسخه دیگر: مرعشی ۱۴۴۵/۲، تحریر: یوسف بن عبدالعظیم، ۱۳۰۴، تبریز (فهرست مرعشی ۴۲۳/۳۶-۴۲۴) ۹ نسخه در دنا ۹۴۰/۶ معرفی شده است.

* شرح قصیده دعبل التائیه

سید محمد حسینی قزوینی (قرن ۱۲)؛ تألیف: ۱۴ ماه رمضان ۱۱۰۲؛ مرعشی شماره ۲۰۱۳، تحریر ۱۱۶۲، ۹۰ برگ (فهرست مرعشی ج ۶ ص ۱۵-۱۶).

*** شرح تائیه**

ملا علی علیاری تبریزی (م ۱۳۲۷) که نسخه نزد فرزندش میرزا محمد حسن علیاری بوده است (ذریعه ج ۳، ص ۲۰۵ و ج ۱۴ ص ۱۱)

*** شرح قصیده دعبل**

سید نعمة الله جزائری. بنگرید: الذریعه، ج ۱۴، ص ۱۲.

*** شرح تائیه دعبل خزاعی**

شرح مفصل از میرزا محمدحسن زنوزی (م ۱۳۱۰ ق) شاگرد شیخ انصاری. الذریعه ۲۱/۱۴. اشاره به آن در: ستارگان حرم، ش ۱۷؛ سایت حوزه ۱۳۹۰/۱۰/۴ ش. (ذیل: زنوزی، میرا رضی)

*** شرح قصیده دعبل**

فاضل تونی
صدیقه وسمقی در کتاب شاخه‌های شکسته، ضمن منابع خود (ص ۷۰) و در متن نیز (ص ۴۶) از آن یاد می‌کند.

*** کتاب فی دعبل الخزاعی**

جرج جرداق ضمن مصاحبه‌اش با رضا امیر خانی به این کتاب اشاره می‌کند که تا کنون چاپ نشده است. ضمن گزارشی که تحت عنوان «عشق و شیدایی یک مسیحی نسبت به امام علی (ع)» در سایت حوزه به تاریخ ۱۳۸۸/۲/۵ ش آمده است.

تذکر:

شرح القصیده التائیه (از مجلسی و فسوی) در *مرآة الکتب ثقة الاسلام* ج ۶ ص ۶۱ (چاپ مرعشی ۲۰۱۱/۱۴۳۲) به نام شرح القصیده التائیه لدعبل الخزاعی آمده که باید خطای چاپی باشد. ۵ مقالات فارسی در نشریه‌ها و روزنامه‌ها و مجموعه‌ها

*** اثر زبان فارسی در اشعار دعبل**

حسین چوبین، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ش ۱۵۷، بهار ۱۳۸۰ ش، ص ۲۷۸-۲۶۹

*** احسان حضرت امام هشتم به دعبل خزاعی**

طلوع اسلام، ۱۳۴۷/۱۱/۱۲ ش، ص ۱ و ۴

*** امام رضا (ع) و دعبل خزاعی**

زائر، ش ۴۴، فروردین ۱۳۷۷ ش، ص ۱۸

*** امام رضا (ع) و مرثیه سرایی دعبل**

رسالت ۱۳۶۸/۵/۲۴، ص ۴.

*** تبری و ویژگی بارز دعبل**

محسن هاشمی؛ جام جم، ۱۳۸۱/۱/۲۶ ش، ص ۸

*** ترجمه و شرح قصیده دعبل خزاعی در مدح**

حضرت رضا (ع)

علامه مجلسی، تصحیح تقی بیض، نامه آستان قدس، ش ۲۸، خرداد ۱۳۴۶ ش، ص ۳۲-۵۳

[بر اساس نسخه آستان قدس رضوی کتابت]

(۱۱۲۳)

بنگنرید: شرح تائیه دعبل خزاعی [در بخش کتابها]

حکایت دعبل خزاعی شاعر

اسعد دهستانی، *اطلاعات* ۱۰/۲۴/۱۳۸۱، ش، ص ۶

*** داری بر دوش دعبل خزاعی**

پرویز عباس داکانی، شهود، پیش شماره ۲، بهار

۱۳۷۹ ش، ص ۸۳-۱۰۴ موجود در کتابخانه ملی

*** در مدار خورشید عشق**

جواد محدثی، قدس، ۵ دی ۱۳۸۴ ش، ص ۱۴

*** دعبل بن علی خزاعی، شاعر اهل بیت**

محدثه میر حسینی، مقاله آماده چاپ، برگرفته

است پایان نامه کارشناسی ارشد نویسنده با همین

عنوان، به راهنمایی دکتر فیروز حریرچی

*** دعبل خزاعی**

صادق آیینوند، *فصلی از کتاب ادبیات انقلاب*

در شیعہ ج ۱، ص ۱۰۹-۱۳۸

تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۵۹ ش

توضیح: شاعران دیگر که در این کتاب معرفی

شده‌اند.

ابو الاسود دوئلی، کثیر عزة، فرزدق، کمیت،

حمیری، منصور نمری، دیک الجن، ابن رومی،

حمانی علوی، شیر زنان سخنور.

*** دعبل خزاعی شاعر علوی**

سید رضا تقوی دلمغانی

پیام اسلام، ش ۵، آبان ۱۳۵۸ ش، ص ۴۱-۵۱

*** دعبل خزاعی مداح اهل بیت**

ابوالقاسم حبیب الهی (نوید)، نامه آستان قدس،

ش ۴، فروردین ۱۳۴۰، ص ۳۶-۴۴

توضیح: نام نویسنده مقاله در مجله، «آقای نوید»

آمده است. به قرینه‌ی یادی از این مقاله که در نامه

آستان قدس ش ۲۸ ص ۳۲ شده، نام کامل

نویسنده به دست آمد و در اینجا ثبت شد.

*** دعبل خزاعی دوست دوستان و دشمن**

دشمنان

سید جعفر حمیدی، *اطلاعات*، ۳۰ مهر ۱۳۸۸

ش، ص ۶

*** دعبل خزاعی و نویسندگان عرب**

علیرضا میرزا محمد، فرهنگ، ش ۱۶، زمستان

۱۳۷۴، ص ۱۳۹-۱۵۲

*** دعبل ستایشگر خاندان امامت و مداح**

حضرت رضا علیه السلام

جلال شریعت ترشیزی (ترجمه از دایرة

المعارف اسلام، نسخه فرانسوی)، نامه آستان

قدس، ش ۳۶، خرداد ۱۳۵۲ ش، ص ۱۳۰-۱۳۸.

*** دعبل و محتشم سرآمد مرثیه سرایان**

سعیده اژدر دقایقی، کیهان فرهنگی، ش ۲۸۸ و

۲۸۹، آذر- دی ۱۳۸۹ ش، ص ۵۴-۵۹

* دفاع شعرای شیعه از حریم تشیع در عصر

اول عباسی

محمد شیخ رئیس کرمانی، علوم اسلامی، ش
۱۰، تابستان ۱۳۸۷ ش، ص ۱۱۹ - ۱۴۰

* رعایت ادب در محضر ولی

الف - رحیمی، رسالت، ۲۳ آذر ۱۳۸۴ ش،
ص ۱۸

* زندگی‌نامه دعبل خزاعی

رسالت ۱۳۶۶/۱/۲۰ ش، ص ۴.

* شاعران برجسته عصر امام رضا علیه السلام

عباس مسلمی سیرجانی، زائر، ش ۵۶-۵۵
اسفند ۱۳۷۷ - فروردین ۱۳۷۸ ش، ص ۵۱-۵۳

* شاعر عاشقانه‌های ولایی، نگاهی به زندگی

و آثار دعبل خزاعی

محمدحسن پاکدامن، قلس، ۷ دی ۱۳۸۴ ش،
ص ۳.

* شاعران غریب در کوچه‌های خلوت تشیع

منصوره زرکوب، نشریه علوم انسانی دانشگاه
الزهراء - ش ۳۴ و ۳۵، تابستان و پاییز ۱۳۷۹ ش،

ص ۴۵-۶۲.

* شعر و نقش آن در جامعه [با تأکید بر شعر

دعبل]

سید هاشم بطحائی، نشریه دانشکده ادبیات
دانشگاه تهران، ش ۱۶۴، زمستان ۱۳۸۱ ش، ص

۱۶۱-۱۸۲.

* شهادت ادبی دعبل خزاعی در پاسداری از

حریم علی بن موسی الرضا علیه السلام

علی دودمان کوشکی، در مجموعه: ادب و هنر
در آیین‌های فرهنگ رضوی

تهران: ۱۳۹۱ ش.

* غریب طوس، دعبل شاعر اهل بیت

قسمت اول: هوشیار، ش ۴۹۷، ۱۳۶۹/۳/۱۶
ش، ص ۱؛ قسمت دوم: هوشیار، ش ۴۹۸،

۱۳۶۹/۳/۲۳ ش، ص ۲-۳.

* قصیده‌مدارس آیات

زائر، ش ۹۲، مرداد ۱۳۸۱ ش، ص ۴۳.

* کاربرد هجاء در شعر دعبل

لیلا بیژنی، اطلاعات، ۱ مرداد ۱۳۸۸ ش، ص ۶

* مردی با چوبه‌ی دار بر دوش

فرهاد چگنی (خانجان)، کیهان فرهنگی، ش
۱۴۷، آبان ۱۳۷۷ ش، ص ۳۰-۳۳.

* یاران امام علیه السلام: دعبل بن علی خزاعی

سعیده محمدمتقی زاده، قلس، ۱۳۸۲/۱۱/۳۰
ش، ص ۲.

۶ مقالات عربی در نشریه‌ها و مجموعه‌ها

* آل البیت فی شعر دعبل الخزاعی

دکتر فاروق محمود الجبوی، فصلنامه اهل
البیت علیهم السلام (کربلا) منشورات جامعه اهل البیت

- عليه السلام، شماره ۳، ص ۱۳۷-۱۶۷.
- پژوهشی تحلیلی است در اشعار دعبل، از جهت: درونمایه، واژگان و صنایع بدیعی.
- * تجاوبن بالأرنان والزفرات...**
- مجموعه آثار کنگره دوم امام رضا علیه السلام، ۱۴۰۸ ق، ج ۲، ص ۳۹۱-۳۹۸.
- * دعبل الخزاعی الشاعر المتردّد**
- عبدالحلیم عباس، الرسالة، ش ۲۲۱، ۱۳۵۶ ق.
- بنگربید: دانشنامه جهان اسلام ج ۱۷
- * دعبل الشاعر، الشجاع الوفی**
- عبدالعظیم علی قنای، الرسالة، ش ۶۹۰، ۱۳۶۵ ق.
- بنگربید: دانشنامه جهان اسلام ج ۱۷.
- * القلق والاعتراب فی شعر دعبل الخزاعی**
- احمد علی ابراهیم محمود، المورد (فصلنامه)، مجلد ۳۸، عدد ۴، ۲۰۱۱ م/۱۴۳۳ هـ، ص ۴۱-۶۲
- پژوهشی در اشعار دعبل، از دیدگاه روانشناسی است.
- * مصادر دراسة دعبل الخزاعی**
- دکتر عبدالرزاق خلیفه محمود، المورد (فصلنامه). بغداد: وزارة الثقافة، مجلد ۳۹، عدد ۱، ۲۰۱۲/۱۴۳۳ هـ ص ۱۰۰-۱۱۶.
- مروری بر منابع شرح حال دعبل و اشعار او، که ارزشمند و خواندنی است.
- * الملتقی، دراسات فی التراث الاسلامی**
- عبدالکریم الاشر (متولد ۱۹۲۸)، دمشق: المستشاریة الثقافية للجمهورية الاسلامیة، ۲۰۰۰/۱۴۲۱، ص ۱۶۶.
- ششمین کتاب از سلسله «کتاب الثقافة الاسلامیة» که مجموعه‌ای از مقالات است و یک مقاله آن در مورد دعبل است.
- * الهجاء السیاسی فی شعر دعبل الخزاعی**
- علی البهادلی، المنهاج، ش ۸ زمستان ۱۳۷۶ ش/۱۹۹۷. ص ۳۳۱ به بعد.
- [موجود در کتابخانه تخصصی تاریخ - قم]
- ۷. مدخل های کتابهای مرجع فارسی**
- * تائیه دعبل**
- محمدحسین روحانی. دائرة المعارف تشیع ج ۴، ص ۶۶-۶۷.
- مقاله‌ای بسیار کوتاه مبتنی بر الذریعه و شرح علامه مجلسی.
- * تائیه دعبل**
- باقر قربانی زرین. دانشنامه جهان اسلام، ج ۶، ص ۳۵۰-۳۵۱.
- * دعبل**
- سیلمصطفی حسینی دشتی. معارف و معاریف، قم: صدر، ۱۳۷۶ ش، ج ۵ ص ۴۱۴-۴۱۹. (مبتنی بر: یحضر ۴۹، اعلام زرکلی و اعیان الشیعة)
- * دعبل خزاعی**

غلامحسین مصاحب. دائرة المعارف فارسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۳ ش، ج ۱ ص ۹۸۲ مختصر.
***دعبل خُزایی (اشتباه است، خُزاعی درست است)**

در: دانستنی‌های اسلامی برای نوجوانان (سرپرست: سید مهدی شجاعی). تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۷ ش، ج ۲ ص ۸۷۰

***دعبل خُزاعی**

سید غلامرضا تهامی. در: فرهنگ اعلام تاریخ اسلام، تهران: شرکت انتشار، ۱۳۸۵ ش، ج ۱، ص ۱۰۵۰-۱۰۵۱.
 مختصر، مبتنی بر اعلام زرکلی و معجم المؤلفین کخالة.

***دعبل خُزاعی**

محمدحسین مشایخ فریدنی. دائرة المعارف تشیع، ج ۷، ص ۵۳۸-۵۴۰

***دعبل خُزاعی**

باقر قربانی زرین. مدخل در: دانشنامه جهان اسلام، ج ۱۷، ص ۷۸۴-۷۹۴. از قوی‌ترین و معتبرترین منابع در مورد دعبل.

۸. مدخل های کتابهای مرجع عربی

***تأیید دعبل**

حسین مروه. در: دائرة المعارف الاسلامیة

الشیعیة، سید حسن الامین. بیروت: دارالتعارف، ۲۰۰۲/۱۴۲۳، ج ۹، ص ۳۶-۵۰. ضمن بررسی تأیید، مروری بر شرح حال شاعر نیز دارد.

***دعبل**

محمدحسین الاعلمی الحائری. دائرة المعارف الشیعیة العالمة. بیروت: اعلمی، ۱۹۹۳/۱۴۱۳، ج ۹، ص ۴۳۸-۴۳۹.

مختصر، مبتنی بر کشف الغمه و معجم الادیاء

***دعبل الخُزاعی**

ابوالفرج اصفهانی. در: الاغانی ج ۲۰، ص ۱۱۹-۱۸۶. مفصل‌ترین شرح حال دعبل در میان منابع مشتمل (رکذ دانشغه ۸۹۲/۱۷).

۹. مقالات در نقد و معرفی کتابهای فارسی

***[دعبل خُزاعی]**

سایت خبرگزاری فارس ۲۹/آبان ۱۳۹۱ گزارشی مفصل از کتاب دعبل خُزاعی نوشته علی اکبر ولایتی

***[دعبل خُزاعی شاعر دار بر دوش]**

دفاع شاعران شیعی از صراط حق گزارشی در معرفی کتاب دعبل خُزاعی شاعر دار بر دوش - نوشته مصطفی قلی زاده. سایت حوزه ۲۴ / آبان / ۱۳۸۹ ش

***[شاخه‌های شکسته]**

تصویری درست در شاخه‌های شکسته (معرفی کتاب)

مصطفی قلی‌زاده، اطلاعات ۱۱/دی ۱۳۷۳ ش، ص ۶.
۱۰. مقالات در نقد و معرفی کتابهای عربی

*** ثلاث مجموعات من شعر دعبل الخزاعي:
دراسة نقدية

عبدالکریم اشتر
مجله المجمع العلمی العربی، ج ۳۹، ش ۳، صفر ۱۳۸۴ ق.

بنگريد: دانشنامه ج ۱۷
*** [کتاب دعبل بن علی الخزاعي / عبدالکریم اشتر]

این کتاب در اصل رساله دکترای عربی در دانشگاه عین الشمس قاهره در سال ۱۳۴۱ ش/ ۱۹۶۲ م بوده است.

ملاحظات و تعلیقات علی دعبل بن علی الخزاعي تألیف عبدالکریم اشتر
عبدالصاحب دجیلی

مجله المجمع العلمی العربی، ج ۴۰، ش ۱، شعبان ۱۳۸۴ ق (دانشنامه ۱۷/۹۲)

*** [دعبل الخزاعي تألیف السید محسن الامین]

ابراهیم وائلی
الرسالة، ش ۸۶۸، ۱۳۶۹ ق. (دانشنامه ج ۱۷)

*** [حول] دیوان دعبل بن علی الخزاعي

احمد جنیدی

مجله المجمع العلمی العربی، ج ۳۸ ش ۱، شعبان ۱۳۸۲ (دانشنامه ج ۱۷)

*** شاعر آل البيت دعبل بن علی الخزاعي،
دراسة نقدية لآخر المجموعات من شعره،
صنعة محمدیوسف نجم.

عبدالکریم اشتر
مجله المجمع العلمی العربی، ج ۳۸، ش ۳، صفر ۱۳۸۳ ق. (دانشنامه ج ۱۷)

۱۱. پایان نامه‌ها
*** بررسی ادب شیعه از آغاز تا پایان عصر

غیبت صغری

صادق سیاحی. راهنما: فیروز حریرچی
دانشگاه تهران، ۱۳۷۴ ش.

یک فصل به شعر دعبل اختصاص یافته است.
چکیده آن در سایت حوزه ۱۳۸۷/۱۲/۲۶ ش آمده است.

*** ترجمه و بررسی فنون بلاغی در اشعار ولایی

— سیاسی دعبل خزاعي

راهنما: حسین چوبین. مشاور: سید احمد حسینی کازرونی.
دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دزفول، ۱۳۷۸ ش.

موجود در: کتابخانه ملی

*** شعر دعبل بن علی الخزاعي

رحیم انصاری پور. راهنما: عباس پور عباسی. مشاور: بابر دلفی.

دانشگاه آزاد اسلامی، واحد آبادان و خرمشهر، ۱۳۸۱ ش، ۱۴۱ ص.

موجود در کتابخانه ملی

۱۲. موارد غیر کتابی

* سمینار بزرگداشت شاعر متعهد، **دعبل بن علی خزاعی** [جزوه]

اهواز: اداره ارشاد خوزستان، ۱۳۶۸ ش، ۷ ص.

موجود در: کتابخانه ملی

* مرمت مقبره و آستانه دانیال نبی و **دعبل خزاعی** [سند دولتی]

اهواز: استانداری خوزستان، ۱۳۷۰ ش، ۱۱۲ ص.

موجود در: کتابخانه ملی

* سمینار بزرگداشت شاعر متعهد قرن دوم و سوم هجری، **دعبل بن علی خزاعی** [پوستر]

اهواز: اداره ارشاد خوزستان، ۱۳۶۸ ش.

موجود در: کتابخانه ملی

* روایت انتزاعی از زندگی **دعبل خزاعی** [گزارش]

گزارشی از مجموعه تلویزیونی «ریشه در زمان» که ضمن آن به زندگی **دعبل** اشاره شده است.

خیمه، ش ۱۱، اسفند ۱۳۸۲ (نقل از آن در: سایت حوزه)

۱۳. استقبال‌ها، معارضه‌ها و ترجمه‌های قصاید

دعبل

* **تخمیس قصیده‌ی دعبل**، چاپ شده به ضمیمه لثالی الفقهاء

عبدالحسین وکیلی قمی. قم: علمی.

* **ترجمه منظوم تائیه**

محمدصالح محقق، استاد ادبیات در دزفول.

این ترجمه ضمن مجموعه اشعار مؤلف چاپ شده است. (نسیم کوثر، قم: تعلیم و تربیت

اسلامی، ۱۳۹۱ ش، ص ۱۵۱-۱۵۶)

بیش از ۱۲۰ بیت، با مطلع:

دیشب سرای همسرایان پرنوا بود

در هر سکوتی نیز فریاد عزا بود

* **ترجمه منظوم رائیه دعبل** تحت عنوان خاک پاک

لطف الله صافی گلپایگانی (معاصر) - ۱۶ بیت با مطلع:

دو قبر است در طوس نزدیک هم

یکی مرقد پاک خیر اعم

کتاب بزم حضور - قم: مرکز ترجمه و نشر آثار

آیت الله صافی، ۱۳۸۹ ش، ص ۲۵-۲۷.

* **حقوق آل حق** - ترجمه قسمتی از قصیده تائیه محمدحسین بهجتی (شفق)، پیام اسلام، ش ۶،

آذر ۱۳۵۸ ش، ص ۵۹-۶۱

*قصیده تائیه (خطی)

به افتخای تائیه دعبل - ۳۸۱ بیت

مرعشی شماره ۲/۲۱۱۵ - برگ ۱۰۸ تا ۱۲۳

(فهرست مرعشی ۱۲۷/۶)

*گزارشی از قصیده دعبل

محمدطاهر هاشمی شافعی (۱۲۹۲-۱۳۷۰ ش) بخشی از کتاب: مناقب اهل بیت علیهم السلام از دیدگاه اهل سنت.

مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۸۹ ش، ص ۲۰۶-۲۱۰.

*مرثیه اشکبار

قوام الدین حسنی قزوینی (م ۱۱۵۰)

ترجمه منظوم فارسی مساکب (یا: ساکب) العبرات - که اصل آن نیز از اوست.

در استقبال از تائیه دعبل (ریاض الحجة، زبیری، تحقیق: علی رفیعی، ج ۴، ص ۱۷۸)

توضیح: در کتابخانه مرعشی ۱/۹۴۷۰ مرثیه جگرسوز از او یاد شده که ۷۲ بیت است و در سال ۱۱۰۲ سروده شده است. در حالی که ساکب العبرات، در سال ۱۱۱۸ سروده شده است. پس این ترجمه قصیده عربی او نیست.

*مساکب العبرات (یا: ساکب العبرات)

قوام الدین حسنی قزوینی (م ۱۱۵۰) ۷۲ بیت

- تاریخ سرودن: ۱۱۰۸

قصیده عربی در استقبال دعبل خزاعی

[نسخه خطی: ملک ۲۴/۵۹۳ - که در فهرست آن ۹۷/۵ و دنا ۶/۱۷ به نام ساکب العبرات ثبت شده است. در فسخا ۱۷/۸۸۲ به ارتباط این قصیده با دعبل اشاره نشده است.]

در پایان کتاب تظلم الزهراء (چاپ سنگی) چاپ شده است، شامل ۷۴ بیت، با مطلع:

خلیلی شقا الجیب بالحسرات

وقوما باسعادى على الذرفات

مرحوم استاد محدث ارموی در حاشیه دیوان میرزا ابوالفضل تهرانی ص ۵۸ از آن یاد کرده و چند بیت آن را نقل کرده است.

* قصیده تائیه در معارضه دعبل

میرزا ابوالفضل تهرانی، ضمن دیوان او به تصحیح سید جلال الدین محدث ارموی (تهران: رنگین، ۱۳۶۹ قمری / ۱۳۲۹ شمسی) ص ۳۳-۴۷.

میرزا ابوالفضل تهرانی صاحب این دیوان و کتاب مهم شفاء الصلور در شرح زیارت عاشورا (م ۱۳۱۶ ق) مقام علمی بلندی دارد که در رساله محدث ارموی (مقلمه مبسوط همین کتاب)، نیز کتابهایی: مدینه الادب، نامه فرهنگیان و تذکره قدس (هر سه از محمد علی عبرت نایینی) به تفصیل آمده است.

این قصیده در ۳۳۰ بیت، در معارضه با تائیه

دعبل است که شرحی مختصر بر آن از ناظم در حاشیه صفحات آمده است. تعلیقه استاد محدث ارموی در مورد قصیده دعبل (ص ۴۹ تا ۵۸) نکات مهمی در بر دارد.

البته قصیده دیگر میرزا ابوالفضل (ص ۴۸ تا ۵۶) را نیز می توان معارضه دعبل دانست.

※قصیده تائیه در معارضه دعبل

صالح بن طلائع (الملک الصالح).

چند بیت از آن را سید علی خان مدنی در انوار الربیع آورده است. با مطلع:

أ لائم دع لوحی علی صبواتی / فما فات یمحوه
الذی هو آت.

مرحوم محدث ارموی در تعلیقات دیوان میرزا ابوالفضل تهرانی ص ۴۸ و ۵۰ به آن اشاره می کند.

۱۴. آثار مکتوب به زبانهای دیگر (غیر از فارسی و عربی)

Di'bil, by: L.Zolondek*
Encyclopedia of Islam ,Ed. 2, 2004

(دانشنامه ج ۱۷)

زولونдек Zolondek مجموعه ای شامل شرح حال کوتاه درباره دعبل و بخشهایی از سروده های او و ترجمه انگلیسی ۷۸ بیت از آنها را در Kentucky ۱۳۴۰/۱۹۶۱ ش در دانشگاه کنتاکی آمریکا به چاپ رساند. (سزگین، ج ۲، جزء ۴، ص ۹۲-۹۳)
واگنر wagner و بلاشر Blachere بر این مجموعه

تعلیقات و استندراکهای نگاشته اند (سزگین، همان، ص ۹۳). (فرهانی، دانشنامه ج ۱۷، ص ۷۹۱).

* Di' bil -by: Huseyn Elmali (ترکی) *

Turkiye diyanet Vakfi Islam.
Ansikopedisi, Istanbul: Turkiye Diyanet Vakfi,
1988 -. (TDVIA)

(دانشنامه ج ۱۷)

* Di' bill ibn 'Ali al-kuzal', Abu 'Ali - by: G.J.H.
van Geldr.

Encyclopedia of Arabic literature,
Ed. Julie scott Meisami and Paul starkey.
London; Routledge, 1998.

(دانشنامه ج ۱۷)

*Di' bil , by: A.Schaade,Encyclopedia of Islam,
Reprint: 1987.

(دانشنامه ج ۱۷)

*The lifo of imam 'Ali bin musa al-rida', Baqir
sharif al-Qarashi ,Translated by: Jasim al-rasheed;
Ansarian, 2001 , PP. 638-650

ترجمه انگلیسی گزارشی مختصر از دعبل و
شعرش در: کتاب حیاة الامام علی بن موسی
الرضا علیه السلام: دراسة و تحلیل. تألیف باقر شریف
القرشی. نجف: مکتبة الامام الحسن علیه السلام،
۲۰۰۸/۱۴۲۹ ج ۲ ص ۱۶۲-۱۷۵.

*Uyun Akhbar al-reza, Muhammad ibn Ali ibn
Babawayah al-Qummi, Translated by: Ali
Peiravi, Qom: Ansarian, 2006. Vol. 2,PP. 298,
600-611.

ترجمه انگلیسی گزارش های صلوق در عیون
اخبار الرضا علیه السلام باب ۴۰ و ۶۶ درباره دعبل.